

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

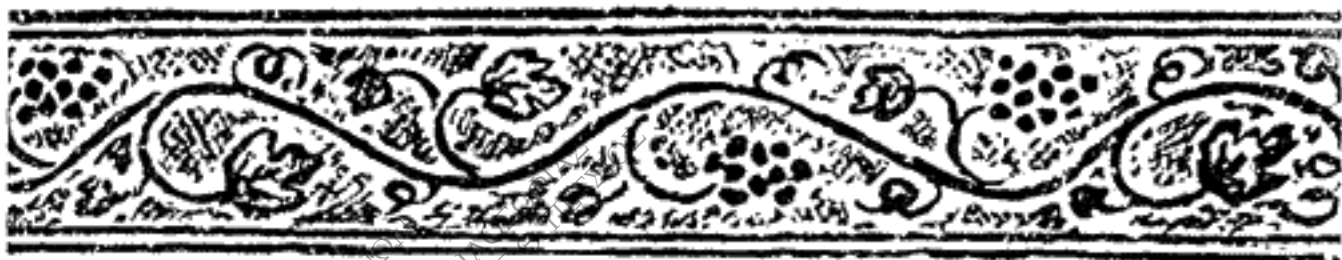
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1937

ΕΞΠΡΕΣΣΙΟΝΙΣΜΟΣ

ΑΙΤΙΑ, ΦΥΣΙΣ, ΣΗΜΑΣΙΑ

Ὁ ἐξπρεσσιονισμὸς εἶναι μία κατεύθυνσις εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὰς καλὰς τέχνας παρὰ τὰς πολλὰς ἄλλας. Φαινόμενον τῶν πρώτων δεκάετηρίδων τοῦ παρόντος αἰῶνος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐμφάνισις συνδέεται στενῶτα πρὸς τὴν ὅλην κατάστασιν τοῦ πνευματικοῦ βίου, ὡς διεμορφώθη οὗτος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν παντοειδῶν αἰτίων. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἐκυριάρχει ἡ ὑλιστικὴ κοσμοθεωρία καὶ ὁ θετικισμὸς. Ἡ φιλοσοφία ὄχι μόνον εἶχεν ἀπωλέσει τὸ κύρος της, ἀλλὰ καὶ εἶχε καταστῆ ἀντικείμενον εἰσωνείας. Αἱ πρόοδοι τῆς τεχνικῆς εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὑποδούλωσιν εἰς τὴν μηχανήν. Ἐθεοποιήθη ἡ ὕλη, ἐμηχανοποιήθη ἡ ζωὴ, ἡ ἐμπειρία ἐπιστεύετο ὡς ἡ μόνη πηγὴ τῆς γνώσεως. Ἡ νοησιαρχία κατέπνιξε πᾶσαν κίνησιν τοῦ θυμικοῦ, ὁ θετικισμὸς ἀνέκοψε οἰανδήποτε μεταφυσικὴν πτῆσιν καὶ ἡ ὠφελιμαρχία ἀπέβη τὸ κριτήριον τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἀπάξιας τῶν πραγμάτων καὶ τῶν πράξεων. Ἡ ψυχὴ ἐξωστράκισθη καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐθεωρήθη μηχανὴ καὶ αὐτὸ τοῦτο ἰσότημος πρὸς τὸ κτήνος.

Τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσῃ ἐπιπολύ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πολίτης δύο κόσμων καὶ αἱ βαθύτεραι νοσταλγίαι τῆς ψυχῆς του τοῦ ψιθυρίζουν διαρκῶς ὅτι «διὰ κάτι καλύτερον ἔχει γεννηθῆ», διὰ νὰ μεταχειρισθῶ τὴν φράσιν τοῦ Schiller. Ἡ ψυχικὴ ἀσφυξία, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἡ κατάστασις ἐκείνη, ἐκίνησεν εἰς ἀντίδρασιν. Ἦδη περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος παρατηρεῖται στροφή ἀπὸ τῆς φύσεως εἰς τὴν ἱστορίαν, ἀπὸ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν πρὸς τὰς ἐπιστήμας τοῦ πνεύματος, ὑποκείμενον τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ψυχὴ καὶ τὰ πνευματικὰ δημιουργήματα, ὁ πολιτισμὸς καὶ αἱ διέπουσαι αὐτόν ἀξίαι. Μὲ τὴν στροφήν ταύτην παραλλήλως βαίνει ἡ ἀναβίωσις τῶν ἰδεοκρατικῶν συστημάτων τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὑπὸ μορφήν ποικίλων συνθέσεων. Συγχρόνως ἀνίσταται ἰσχυρὸς ἀντίπαλος τῆς νοησιαρχίας, ἡ διαίσθησις καὶ ὁ μυστικισμὸς τὸσον εἰς τὴν ποίησιν ὅσον καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ζωὴ καθόλου ἀντιδρᾷ τῶρα πάλιν ἐναντίον τῆς ὑλοποιήσεως τῶν πάντων, ἐναντίον τῆς

μηχανοποιήσεως καὶ τῆς πνιγνῆς περιπτώξεως τοῦ θετικισμοῦ. Ὁ πνευματισμὸς, ἡ θεοσοφία, ἡ ἀνθρωποσοφία, ἡ σχολὴ τῆς σοφίας τοῦ Keyserling, ἀποτελοῦν μερικοὺς ἐκ τῶν τρόπων τῆς ἀντιδράσεως ταύτης τῆς ζωῆς κατὰ τῆς ἀσφυκτικῆς στενότητος, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον ὀδηγήσει αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι καὶ ἐντὸς τῆς ὁποίας κατετρώχετο ἀφορήτως ἡ ψυχὴ. Παραπλησίᾳ ἀντίδρασις ἐξεπορεύθη καὶ ἀπὸ τὴν τέχνην. Ἐξεδηλώθη δὲ αὕτη κατὰ τριπλοῦν τρόπον. Πρῶτον ὡς περιγραφή τῆς ψυχικῆς ταλαιπωρίας τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τῆς μηχανοποιηθείσης καὶ ἀπὸ παντὸς πνευματικοῦ στοιχείου γυμνωθείσης πραγματικότητος. Ἠγέτης τοῦ τρόπου τούτου τῆς ἀντιδράσεως ἐγένετο ὁ Hauptmann. Δεύτερον, ὡς φυγὴ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Τὴν ὁδὸν ταύτην ἐπορεύθησαν οἱ νεορομαντικοὶ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Stefan George. Τρίτον, τέλος, ὡς ἐξπρεσσιονισμὸς εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὰς καλὰς τέχνας, τ.ἔ. ὡς ὑπερνίκησις τῆς πραγματικότητος διὰ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς δημιουργικῆς τῆς δυνάμεως, ὡς ἐκβίασις αὐτῆς διὰ τοῦ πνεύματος, διὰ τοῦ ἐνδομόχου κόσμου καὶ διὰ τῆς πίστεως.

Ἡ τέχνη ἀποτελεῖ στοιχεῖον τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, ὅπερ εἶναι πραγματοποίησις καὶ αἰσθητοποίησις ἀξιῶν καὶ ὑφίσταται ἀνεξαρτήτως τῶν ὑποκειμενικῶν τῶν φορέων. Κατ' ἀκολουθίαν, διακρίνεται ἐν αὐτῇ μορφῇ καὶ περιεχόμενον. Τὸ πνευματικὸν δηλαδὴ περιεχόμενον αὐτῆς καθηλοῦται ἐν ὀρισμένη ὕλῃ, ἥτις χρησιμεύει ὡς φορεὺς αὐτοῦ, διὰ τῆς μορφῆς. Ἡ ὕλη, μετὰ τῶν μορφῶν, τὰς ὁποίας προσλαμβάνει καὶ αἱ ὁποῖαι ἐξαρτῶνται ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ περιεχομένου, ἀποτελεῖ οὕτως εἰπεῖν τὸ ἐξωτερικὸν στρῶμα, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου κεῖται τὸ ἐσωτερικόν, τὸ νόημα, ἡ ἰδέα. Ἐκ τῶν δύο τούτων στοιχείων παντὸς καλλιτεχνήματος, τὸ μὲν πρῶτον εἶναι πραγματικὸν καὶ ἀντιληπτὸν διὰ τῶν αἰσθήσεων, τὸ δὲ δεύτερον ἰδεατὸν, ὑφιστάμενον μόνον διὰ τὸν παρατηρητὴν, ἐφ' ὅσον κέκτηται τὴν δυνάμιν τῆς διαίσθησεως καὶ τῆς ἐρμηνείας. Ἡ σχέσις τῶν δύο τούτων στοιχείων τῆς τέχνης πρὸς ἄλληλα,

ἡ σχέσις τ. ἔ. μορφῆς καὶ περιεχομένου, εἶναι εἰς ἕκ τῶν παραγόντων τῶν διαφορῶν κατευθύνσεων καὶ τεχνοτροπιῶν. Μία ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ ἐξπρεσσιονισμός.

Ἡ καλλιτεχνικὴ αὐτὴ ροπὴ σημαίνει γενικῶς εἰπεῖν διάλυσιν τῆς μορφῆς, παραμέλησιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ στοιχείου, περιφρόνησιν τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς. Ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον, προστρέχει εἰς τὴν τέχνην τοῦ παιδός, τοῦ ἀγρίου, τοῦ πρωτογόνου. Διὰ τοῦτο, ἐνθουσιάζεται διὰ πᾶσαν ψελλίζουσαν οἶονεὶ καὶ ἀπλοϊκὴν ἔκφρασιν ἐν τῇ καλλιτεχνικῇ διαμορφώσει. Ἡ ἔκφρασις, εἰς τὴν ὁποίαν ἀρέσκειται, δὲν εἶναι ἡ τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους εἰκονίζει, οὔτε ἡ τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα παριστᾷ, ἀλλ' ἐκεῖνη, τὴν ὁποίαν ἐπιτυγχάνει διὰ τῶν μέσων τῆς παραστάσεως ἀποκλειστικῶς. Χρησιμοποιοῦν δηλαδὴ μονομερῶς τὴν δύναμιν τῆς γραμμῆς, τὴν θερμότητα ἢ τὴν λαμπρότητα τῶν χρωμάτων, τὸ ρευστόν ἢ τὸ ἀκαμπτον τοῦ χώρου. Ὁ ἐξπρεσσιονισμός ἐξαίρεται ὑπεράνω πάσης αἰσθητικῆς πραγματικότητος, ἀποδίδει ἀποκλειστικὴν ἀξίαν εἰς τὰ καλλιτεχνικὰ μέσα, πιστεύει μονομερῶς εἰς τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθέρας δημιουργίας. Προχωρεῖ ἀπὸ τῆς λογικῆς εἰς τὸ πάθος, καὶ ἐν ὄνοματι τῆς ἐλευθερίας ἀπαλλάσσει ἀπὸ παντός φραγμοῦ, ἰδίᾳ αἰσθητικοῦ, τὴν προσωπικότητα, ἀπελευθερῶν τὰς δημιουργικὰς τῆς δυνάμεις. Εὐρίσκει εἰς ὅλα τὰ ἀντικείμενα καὶ ὅλα τὰ φαινόμενα τὸν ἀντίλαλον μόνον τῶν ὑποκειμενικῶν καταστάσεων τῆς ψυχῆς, τῶν ὑποκειμενικῶν βιωμάτων, ἀκριβῶς ὅπως ὁ Goethe διέβλεπεν εἰς τὰς ρεούσας μορφὰς τῶν νεφῶν τὴν ἀσύλληπτον ζωὴν τῆς θεότητος. Διὰ τοῦτο εἶναι ἐν τέλει ἡ τέχνη αὐτὴ ἔκφρασις αὐτοῦ τούτου τοῦ καλλιτέχνου μόνον, τοῦ πάθους του, τοῦ ἐνθουσιασμοῦ του, τῆς διεγέρσεώς του, τῶν ὀνείρων καὶ τῆς νοσταλγίας του. Ἀτομισμός καὶ ὑποκειμενισμός ἐν τῷ πεδίῳ τῆς τέχνης. Ἐπειδὴ ἀποτελεῖ ἀντίδρασιν καὶ κατὰ τῆς ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ ἸΘ' αἰῶνος ἰσχυροῦς ἀρχῆς, καθ' ἣν ἡ τέχνη εἶναι μίμησις τῆς φύσεως, τὸ περιεχόμενον εἶναι δι' αὐτὸν τὸ οὐσιῶδες. Εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκείνην ἀντιπροβάλλει τὴν ἀξίαν τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως. Ἄλλ' αὕτη δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπιμεμημένης ἐργασίας καὶ προσαρμογῆς αὐστηρᾶς εἰς τὴν τεχνικὴν. Διότι ὁ ἐξπρεσσιονισμός ἐπιτηδεύεται τὴν παράστασιν τοῦ αὐθορμήτου καὶ τοῦ ἀμέσως ἐκ τῆς ψυχῆς ἀναβλύζοντος, τοῦ ἀσφαλοῦς καὶ παρημελημένου ὡς πρὸς τὴν ἐμφάνισιν. Ὅ,τι θέλει νὰ ἐκφράσῃ, εἶναι κραυγὴ, ἥτις ἀναπέμπεται ἐκ τῶν τεταραγμένων βαθῶν τοῦ ἀνθρωπίνου στήθους. Δέον ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ δημιουργήματα τοῦ ἐξπρεσσιονισμοῦ δὲν ἴστανται ὅλα ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς. Ὁ βαθμὸς τῆς παραμελήσεως τοῦ ἀντικειμέ-

νου καὶ τῆς μορφῆς ἐμφανίζει πολλὴν ποικιλίαν. Αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν προϊόντων του εἶναι βαθεῖαι. Ἡ ποικιλία τῶν ἀτομικότητων ἀντανακλᾶται εἰς τὴν μείζονα ἢ ἐλάσσονα ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πραγματικότητος καὶ ἀπὸ τῶν κανόνων τῆς κατὰ παράδοσιν αἰσθητικῆς.

Ἡ ὕψις αὐτῆς τῆς ἐξπρεσσιονιστικῆς τέχνης εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐν αὐτῇ κυριαρχούσης βουλήσεως, ὅπως ἀντιδράσῃ ἐναντίον τοῦ κινδύνου τὸν ὁποῖον σημαίνει διὰ τὴν ψυχὴν ἡ κατάστασις, τῆς ὁποίας σκιαγραφίαν παρέσχομεν. Ἡ ἐξπρεσσιονιστικὴ τεχνοτροπία ἀνεφάνη εἰς χρόνους παρὰ τῆς, εἰς ἐποχὴν πνευματικῆς διασπάσεως, πολιτικῶν, κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀντιθέσεων, μὲ μίαν λέξιν εἰς χρόνους κορεσμοῦ. Κατὰ τὰς τοιαύτας ἐποχὰς γεννᾶται ψυχικὴ ἀντίδρασις. Διὰ τοῦτο, τὴν ἀθηροσκειαν διαδέχεται ἡ ἀφύπνισις τῆς θρησκευτικότητος, τὴν μηχανοκρατίαν ἢ τὴν πίστιν εἰς ἐσχάτους σκοποὺς διέποντας τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν, τὸν ὕλισμόν ἢ τὴν τροπὴν πρὸς τὴν πνευματοκρατικὴν κοσμοθεορίαν. Ἡ ψυχὴ, πιεζομένη ἀπὸ τὴν στενότητα τοῦ ὀρίζοντος, ζητεῖ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς κατ' αἰσθησιν πραγματικότητος καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ πάλιν τὸ κύρος τοῦ πνεύματος καὶ τὸ πρωτεῖον τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν. Μία ἀνάγκη πρὸς λυτρωμὸν θραύει τὰ ἐπιβληθέντα δεσμὰ, ὅπως θραύει τοὺς νόμους τοῦ πραγματικοῦ. Ἐκ τῆς διαθέσεως ταύτης ἐξεπήγασεν ὁ ἐξπρεσσιονισμός, ὡς δεικνύει σαφέστερον ἢ ποίησις, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν. Ἀποτελεῖ ἐπανάστασιν ἐναντίον τῆς ὑποδουλώσεως εἰς τὸν μαμμωνᾶν, εἰς τὴν ὕλην καὶ εἰς τὴν μηχανήν. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα λέγει ὁ Hermann Bahg ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο: «Οὐδέποτε ἱστορικὴ περίοδος συνεκλονίσθη ὑπὸ τόσης φρίκης καὶ ὑπὸ τηλικαύτης ἀγωνίας ὅσον ἡ ἰδικὴ μας. Οὐδέποτε ἦτο τόσον ξένη ἢ χαρὰ καὶ τόσον νεκρά ἢ ψυχικὴ ἐλευθερία. Διὰ τοῦτο κραυγάζει τώρα ὁ πόνος ὁ ἀνθρώπος φωνάζει ἀναζητῶν τὴν ψυχὴν του ὀλόκληρος ἢ ἐποχὴ μας δὲν εἶναι παρὰ μίαν ἀγωνιώδη κραυγὴ. Μαζὶ κραυγάζει καὶ ἡ τέχνη μέσα εἰς τὸ βαθύ σκοτό, κραυγάζει καλοῦσα εἰς βοήθειαν, κραυγάζει νοσταλγοῦσα τὸ πνεῦμα. Αὐτὸ εἶναι ὁ ἐξπρεσσιονισμός.»

Ἀνάλογα πρὸς τὰ εἰρημένα εἶναι τὰ γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα προσιδιάζουν εἰς τὴν τεχνοτροπίαν αὐτὴν. Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν συνίσταται εἰς τὴν πίστιν ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι κάτι περισσότερο καὶ κάτι καλύτερον ἀπὸ τὴν ὕλην. Διὰ τοῦτο προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ χώρον διὰ τὴν ψυχὴν καὶ διὰ τὸ πνεῦμα. Ἐντεῦθεν ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὰς κατὰ παράδοσιν μορφᾶς, ἢ περιφρόνησις τῶν ἐν χρήσει μέσων τῆς ἐκφράσεως. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐξαίρει τὸ ψυχικόν, ὅπερ ἐπιδιώκει νὰ ἐκφράσῃ καὶ ὅπερ ἀμαυρῶναι τόσον τὸν ὕλικόν του φο-

ρέα, ὥστε μόλις εἴμεθα πολλάκις εἰς θέσιν νά διακρίνωμεν αὐτόν. Καί ὅταν ἀκόμη περιγράψῃ τὴν φύσιν, ἀκούομεν καὶ βλέπομεν ἐξ αὐτῆς τὸ πνεῦμα. Τὰ νέφη λ.χ. μεταβάλλονται εἰς ψυχὰς νεκρῶν, τὰ δένδρα εἰς ἰκέτας ἀνατείνοντας τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανόν. Μετὰ τοῦ γνωρίσματος τούτου συνδέεται ἄλλο τι. Ἡ προσπάθεια ὅπως ὑψώσῃ τὸν ἄνθρωπον ὑπερᾶνω τῶν πραγμάτων, ἢ πεποίθησις ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀνώτερος καὶ ἰσχυρότερος τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων. Ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ εἶναι διὰ τὴν τέχνην ταύτην ἡ ὑψίστη ἀξία, ὅπως ὑψίστη εὐτυχία μόνον ἢ προσωπικότης. Ὅχι ὅμως ὁ ἄνθρωπος οἷον ἐμφανίζει αὐτόν ἢ πραγματικότης, ἀλλ' οἷος δέον νά εἶναι, ἢ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἰδανικός ἄνθρωπος. Ὁ τοιοῦτος ὅμως ἄνθρωπος εἶναι ἀγωνιστής, τελεῖ εἰς διαρκῆ ἐπανάστασιν πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ πρὸς τὰς συνθήκας τοῦ περιβάλλοντος. Διὰ τοῦτο — καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ τρίτον γνωρίσμα — ὁ ἐξπρεσσιονισμὸς ἐκφράζει ὄχι ἡρεμίαν, ἀλλὰ κίνησιν. Οἱ πίνακές του ἐπὶ παραδείγματι ἀποπνεύου ἀνησυχίαν, κίνησιν, ἀταξίαν, ἀρρυθμίαν, πολλάκις ἀτακτον ἀνάμειξιν τῶν πάντων. Ἐκφράζουν συνήθως ἀφιθυμίαν, πάθος, ἔντασιν, φανατισμόν, ἔκστασιν, ὄραματισμόν. Ἀλλὰ τέχνη, ἢ ὁποία ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν ἄνθρωπον, δὲν δύναται παρά νά κατευθύνεται ἀπὸ τὸ οὐσιῶδες καὶ νά περιφρονῇ πᾶσαν περιττὴν λεπτομέρειαν. Ὁ περιορισμὸς οὗτος εἰς τὸ οὐσιῶδες εἶναι τὸ τέταρτον γνωρίσμα τοῦ ἐξπρεσσιονισμοῦ. Οἱ ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους εἰκονίζει, δὲν ἔχουν συνήθως παρά μόνον πρόσωπον. Πολλάκις μόλις διακρίνεται τὸ ὑπόλοιπον σῶμα, ἢ μᾶλλον μόλις μαντεύεται ὡς τοιοῦτο. Ἐπίσης ἐλλεῖπει κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ ὁμαδικὴ εἰκὼν, διὰ τῆς ὁποίας ἀποτρέπεται ἢ προσοχὴ ἀπὸ τὸ σημαντικὸν καὶ τὸ οὐσιῶδες, ὡς εἶναι λ.χ. τὸ πρόσωπον τοῦ Ἐσταυρωμένου. Τέλος, τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἐξπρεσσιονισμὸς στρέφεται πρὸς τὸ ψυχικόν, συνεπιφέρει ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν τὴν ροπὴν πρὸς τὴν κοινότητα τῶν ἀνθρώπων. Τὸ Ἐγώ, ὅπερ ἀντηχεῖ ἐκ τοῦ ἐξπρεσσιονιστικοῦ ποιήματος, ἐκ τοῦ ἐξπρεσσιονιστικοῦ πίνακος, ἀπευθύνεται εἰς ἓνα Σύ, εἰς ὅλα τὰ Σύ τῶν θεατῶν καὶ τῶν ἀκροατῶν, τοὺς ὁποίους θέλει νά ἐνώσῃ εἰς μίαν κοινότητα, ὅπου ἐπικρατεῖ εἰρήνη καὶ ἐνότης καὶ ὅπου μία μόνον ἀξία κυβερνᾷ, ἢ ψυχὴ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς. Οὕτω αἴρει ἢ τεχνοτροπία αὕτη τὸν ἀτομισμὸν, ἐκ τοῦ ὁποίου πηγάζει. Ἀλλ' ἢ ἐνότης ἐκείνη εἶναι ὄνειρον. Ἐκ τούτου ἢ νοσταλγία, ἢ τις συνοδεύει ὡς ἐλαφρὸς τόνος μουσικῆς τὰ δημιουργήματα τοῦ ἐξπρεσσιονισμοῦ. Διότι ἐκ τοῦ ὄνειρου γεννᾶται ἢ νοσταλγία καὶ πρὸς αὐτὸ κατευθύνεται ἢ βαρυθυμία τῆς.

Ἡ σύγκρισις τῆς ἐξπρεσσιονιστικῆς τεχνοτροπίας πρὸς ἄλλας ἐν τῇ τέχνῃ ροπὰς συντελεῖ εἰς τὴν ἀκριβεστέραν ἐρμηνείαν

αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἀποπειρώμεθα σύντομον ἀντιπαραβολὴν πρὸς τὸν ἱμπρεσσιονισμὸν καὶ τὸν νατουραλισμὸν. Ὁ ἐξπρεσσιονισμὸς ἐπιδιώκει ἀποκλειστικῶς τὴν ἔκφρασιν ψυχικῶν περιεχομένων, ψυχικῶν κινήσεων καὶ καταστάσεων, ὑποτάσσων τὰ πάντα εἰς τὸν μοναδικὸν τρυτὸν σκοπὸν. Εἰς αὐτόν ὑπερέχει ὁ ὑποκειμενικός κόσμος τοῦ συναισθήματος τόσον ἰσχυρῶς, ὥστε καταπνίγει τὸν ἀντικειμενικόν. Τούναντίον, ὁ ἱμπρεσσιονισμὸς ἐπιθυμεῖ νά ἀποδώσῃ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν γεννοῦν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ἐξαίρει τὴν ἄμεσον ἐπενέργειαν τοῦ συναισθήματος. Τέλος, ὁ νατουραλισμὸς ἐνδιαφέρεται μόνον περὶ τὴν πιστὴν ἀπεικόνισιν τῶν ἀντικειμένων καὶ φαινομένων, ἀνευ συμμετοχῆς τῶν κινήσεων, τὰς ὁποίας προκαλοῦν εἰς τὴν ψυχὴν. Καὶ αἱ τρεῖς αὐταὶ ροπὴ ἀντιστοιχοῦν εἰς ἀναλόγους ψυχολογικοὺς τύπους. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι, οἵτινες ζοῦν τόσον ἐντατικῶς ἐντὸς τοῦ συναισθηματικοῦ τῶν κόσμου, ὥστε προῦπαντοῦν δι' αὐτοῦ πᾶσαν ἐντύπωσιν, παρέχοντες εἰς αὐτὴν ὑποκειμενικὸν χρωματισμὸν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν κόσμου. Οὗτοι εἶναι αἱ ἐξπρεσσιονιστικαὶ φύσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλοι ἀφοσιώνονται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐντυπώσεις τῆς ζωῆς μετὰ ἐντατικῆς ἀπολαύσεως. Διψοῦν διὰ βιώματα. Διὰ τοῦτο τὰ πάντα γίνονται εὐκόλως βιώματα δι' αὐτοὺς. Εἶναι αἱ ἱμπρεσσιονιστικαὶ φύσεις, αἵτινες σπεύδουν ἀπὸ ἐντυπώσεως εἰς ἐντύπωσιν, εἰσπνέουσαι τρόπον τινὰ τὸ ἄρωμα μόνον αὐτῶν. Ἄλλοι τέλος δέχονται τὰς ἐξωθεν ἐντυπώσεις ἐν τῇ γυμνῇ τῶν πραγματικότητι, ἀνευ τῆς ἀποπείρας νά κυριαρχήσουν αὐτῶν διὰ τοῦ πνεύματος ἢ δι' ἠθικῆς τινος ἀπόψεως. Δέχονται ἄνευ ἀντιδράσεως ὅτι φέρουν μέχρις αὐτῶν αἱ αἰσθήσεις, ἐξαρτώμενοι ἐκ τῆς ποιότητος τῶν ὄντων τοῦ ἐκτὸς κόσμου.

Ἡ τέχνη εἶναι παρά τὴν θρησκείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἔκφρασις τῆς ψυχῆς τῆς ἀνθρωπότητος κατ' ἐξοχήν. Ἡ ἱστορία αὐτῆς εἶναι τμῆμα τῆς ἱστορίας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου γένους. Τοῦτο ἤδη ὑποσημαίνει ὅτι ἢ τέχνη ἐκάστης ἐποχῆς συνέχεται στενῶς πρὸς τὸ ὅλον πνεῦμα αὐτῆς, ἢ δὲ ποικιλία τῶν τεχνοτροπιῶν ἀντανაკλᾷ τὴν ποικιλίαν τῶν ψυχικῶν φάσεων τῆς ἀνθρωπότητος. Μίαν τῶν φάσεων τούτων διερμηνεύει ὁ ἐξπρεσσιονισμὸς. Ὅστις κατ' ἀκολουθίαν θέλει νά κατανοήσῃ καὶ ἐκτιμήσῃ δεόντως αὐτόν, ἀνάγκη νά μὴ ἀφορμηθῇ μονομερῶς ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῶν καλλιτεχνικῶν μορφῶν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ὅλην πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν ὕψην τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων, συνδέων περιεχόμενον καὶ μορφήν. Ἡ μεταβολὴ τῆς ὕψους ταύτης ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν βαθμιαίαν ὑπόχωρσιν τῆς ἐξπρεσσιονιστικῆς τεχνοτροπίας. Δὲν ἀπέθανεν ὅμως ἀκόμη ὁ ἐξπρεσσιονισμὸς. Ἡ ἐπίδρασις του εἶναι πάντως αἰσθητῆ εἰ-

σέτι εἰς τὰ ρεύματα τοῦ παρόντος, τόσον εἰς τὴν τέχνην ὅσον καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Ἄλλ' ὡς αὐτοτελές φαινόμενον εὐρίσκεται περὶ τὸ τέλος του. Τὸ ἐν αὐτῷ ὁμῶς οὐσιῶδες δὲν ἦρθη, ἀλλ' ὑψώθη ἀπλῶς εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα. Διὰ τοῦτο δὲν ὑπάρχουν μὲν πλέον ἀκριβῶς εἰπεῖν ἐξπρεσσιονισταί, τὴν ἐπίδρασιν ὁμῶς τοῦ πνεύματος τῆς τεχντροπίας ταύτης ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τὴν ποίησιν καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ εἰς τὰς πλαστικὰς τέχνας.

Δὲν θὰ ἐπεθῶμουν νὰ τερματίσω τὴν πενιχρὰν αὐτὴν μελέτην περὶ ἐξπρεσσιονισμοῦ χωρὶς νὰ σημειώσω ὅτι ἡ τέχνη αὕτη δεικνύει καθαρώτερον ἢ ἄλλαι τεχντροπίαι τὴν σχέσιν τῆς τέχνης πρὸς τὸν πολιτισμὸν καθόλου. Ὅχι μόνον μορφή καὶ περιεχόμενον ἐκφράζουν σαφῶς ἐν αὐτῷ τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῶν δύο τούτων βασικῶν στοιχείων τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἐμφανίζονται σαφέστερον ἢ ἀλλαχοῦ οἱ δεσμοί, οἱ ὅποιοι συνδέουν τὴν τέχνην πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς κατευθύνσεις τοῦ πολιτισμοῦ, πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν κοσμοθεωρίαν, πρὸς τὰς ἐπικρατούσας φιλοσοφικὰς ἰδέας, πρὸς τὰ κοινωνικὰ προβλήματα καὶ τὰς οικονομικὰς συνθήκας, ἀκόμη καὶ πρὸς τὴν μεταφυσικὴν. Ἡ ἔρευνα τῶν σχέσεων τούτων καταδεικνύει ὅτι ὁ ἐξπρεσσιονισμὸς ἔχει τὰς ρίζας του καὶ εἰς τὴν θρησκευτικότητα, ἐφ' ὅσον νοηθῆ ὑπ' αὐτὴν γενικώτατα ἡ νοσταλγικὴ ἀνησυχία τῆς ψυχῆς. Δυνά-

μεθα νὰ σκεπτώμεθα περὶ αὐτοῦ ὡς μορφῆς ὅ,τι θέλομεν. Δὲν εἶναι ὁμῶς δυνατόν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ἀπετέλεσεν ἀναγκαίαν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς μονομερείας τοῦ νατουραλισμοῦ — ἐν τινι δὲ μέτρῳ καὶ τοῦ ἱμπρεσσιονισμοῦ — ὅστις ὑψωσε τὴν μορφήν εἰς μόνην ἀξίαν λατρείας θεότητα. Παρ' αὐτὴν καὶ μετ' αὐτῆς ὑπάρχει, ὡς εἶπομεν, τὸ περιεχόμενον, τὸ νόημα, ἡ ἰδέα, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ τέχνη ὁμοιάζει πρὸς σῶμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐδραπέτευσεν ἡ ψυχὴ. Ὑψίστη ἀποστολὴ πάσης τέχνης, εἶπεν ὁ Goethe, εἶναι ἡ μέριμνα ὅπως διὰ τῶν φαινομένων δημιουργήσῃ τὴν ἀπάτην ἀνωτέρας πραγματικότητος. Τὴν ἀπάτην ταύτην δημιουργεῖ καὶ ὁ ἐξπρεσσιονισμὸς. Μόνον ὅτι αἱ μαρμαρυγαὶ τῆς πραγματικότητος ταύτης θαμβώνουν καὶ παραποιοῦν τὰ σχήματα καὶ τὰς γραμμάς τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος. Ἡ μορφή καταπίπτει εἰς ἀπλοῦν μέσον. Ὁ ἐξπρεσσιονισμὸς δὲν ἔχει διὰ τὴν Μοῦσαν εὐχαριστίαν ἄλλην παρά μόνον ἕνεκα τοῦ περιεχομένου, ὅπερ ἡ εὐνοιά της ἐνέβαλεν εἰς τὸ στήθος του. Δυσκόλως θὰ ἐπέιθετο νὰ προσέξῃ τὴν κομψότητα τῶν κινήσεων καὶ τὴν ἀβρότητα τῶν γραμμῶν κατὰ τοὺς νυκτερινοὺς χοροὺς τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ. Ἀρκεῖται εἰς τὸ νὰ κρυφακούῃ τὰ μυστικά των λόγια, ἀποκαλύψει τοῦ πατρὸς τῶν θεῶν, τὰς ὁποίας μεσιτεύουν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου αἱ Χάριτες, κατὰ τὴν ὠραίαν εἰκόνα τοῦ μεγάλου ποιητοῦ.

N. I. ΛΟΥΒΑΡΙΣ

ΝΕΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ

ΑΦΙΕΡΩΣΗ

Ἀνάγλυφον μορφή, πού θεῖο χέρι
σὲ πέρασε στῆς τέχνης τὸ ναό,
ιερόσυλοι ἀπ' ἔξω ἕνα σωρὸ
—μὴ βγῆς,—σοῦ ἔχουνε καρτέρι.

Πιστοὶ γιὰ τὴ θεότη σου σὲ μέρη
ἄξενα, Ὁρέστηδες ἴσως, χορὸ
νὰ στήσουν ἄγρια ἕναν καιρὸ
γιὰ σένα, στ' ἀψὶ τὸ μεσημέρι.

Ἀπὸ ἰέρεια μὴν πέσης
κι' ἄς ξεπληρώσουν τοὺς χρησμούς
γιὰ τὴν ἀγάπη ἄς πονέσης.

Καὶ στῆς καρδιάς σου τὸν ἱπότη
νὰ μὴ δοθῆς, γιατί κι' ἡ νιότη
εἶναι φτιαγμένη γιὰ καημούς.

ΣΤΑΘΗΣ ΣΕΡΕΝΕΣ